

KLOSTERKROA, HOVEDØYA

Arkeologisk overvåking i forbindelse med avløpsreparasjon ved Klosterkroa kafe på Hovedøya i Oslo kommune

Furan, Nora

Tittel KLOSTERKROA, HOVEDØYA Arkeologisk overvåking i forbindelse med avløpsreparasjon ved Klosterkroa kafe på Hovedøya i Oslo kommune	Rapporttype/nummer NIKU Oppdragsrapport 87/2021	Publiseringsdato 23.08.2021
	Prosjektnummer 1022053	Oppdragstidspunkt 31.5-2.6.2021
	Forsidebilde Arbeidsbilde sett mot sørøst. Foto-nr: Cf53943_NIKU_0002.JPG	
Forfatter(e) Furan, Nora	Sider 14	Tilgjengelighet Åpen
	Avdeling Arkeologi	

Prosjektleder Nora Furan
Prosjektmedarbeider(e) Skriv her
Kvalitetssikrer Egil Lindhart Bauer

Oppdragsgiver(e) Eiendoms- og byfornyelsesetaten Oslo kommune
--

Sammendrag I forbindelse med reparasjon av avløpsrør ved Klosterkroa på Hovedøya i Oslo kommune, ble det foretatt en arkeologisk overvåking av arbeidene. Det ble gravd en 4 m lang grøft ut fra huset ned til en dybde av to meter. Massene i grøfta var tydelig omroret og bestod av silt og sand med rester av rød teglstein, noen nagler og trebiter. Det ble også observert en del fragmenter av menneskebein. Det er tydelig at byggingen av Klosterkroa og alle senere gravearbeider i forbindelse med vann- og avløp på stedet har ført til at en rekke graver har blitt ødelagt. Det ble avdekket deler av en trestokk og en planke i bunnen av grøfta. Planken er trolig lagt ned i moderne tid, men stokken kan være eldre. Det ble avdekket et mulig automatisk fredet kulturminne ved undersøkelsen, uten at dette kan sies sikkert.

Emneord Gravskikk, kiste, kirkegård
--

Avdelingsleder

Lise-Marie Bye Johansen

Forord

I forbindelse med gravarbeider ved Klosterkroa på Hovedøya i Oslo kommune, ble det foretatt en arkeologisk overvåking i overgangen mai/juni 2021. NIKU takker for hyggelig samarbeid med alle involverte.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	7
2	Tiltakets omfang	7
3	Faglige forhold	7
3.1	Problemstillinger	8
4	Metode, gjennomføring og resultater	8
5	Konklusjon	12
6	Litteratur	12
7	Fotoliste	12

1 Innledning

Eiendoms- og byfornyelsesetaten i Oslo kommune søkte Byantikvaren i Oslo om dispensasjon fra Lov om kulturminner av 9. juni 1978 (kml) for å utføre gravearbeider i forbindelse med reparasjon av avløpsrør utenfor Klosterkroa kafe på Hovedøya i Oslo kommune. Byantikvaren anmodet i den forbindelse om faglig tilrådning fra NIKU 26.2.2021. NIKU ga i sin vurdering til Byantikvaren 3.3.2021, en anbefaling om å gi dispensasjon fra Lov om kulturminner av 9. juni 1978, § 8, første ledd, med vilkår om arkeologisk overvåking av gravearbeidene. I tråd med dette ble NIKU 8.3.2021 bedt om å utarbeide budsjett og prosjektplan for undersøkelsen, som ble levert Byantikvaren 12.3.2021. Byantikvaren ga sin dispensasjon 16.3.2021 (saksnr. 20/11528 - 6), og Riksantikvaren fattet vedtak om utgifter 24.3.2021 (saksnr. 21/01403-4).

2 Tiltakets omfang

Tiltaket omfattet gravearbeider inntil utvendig grunnmur på Klosterkroa kafe der det skulle utføres en avløpsreparasjon. Det skulle hovedsakelig graves i en etablert trase i et areal på ca. 3 x 3 meter og ned til 2 meters dybde. På grunn av dybden ville det bli behov for 45-graders grøfteskråninger.

Figur 1: Oversikt før start, sett mot sørøst. Foto-nr: Cf53943_NIKU_0001.JPG

3 Faglige forhold

Områdene som ble berørt av tiltaket ligger i sin helhet innenfor *Hovedøya klosterruin* (kulturminne-id 3198), mer presist innenfor *St. Edmunds kirkegård* (kulturminne-id 3198-4), som er fredet iht. Lov om kulturminner av 9. juni 1978.

Hovedøya kloster ble grunnlagt 1146 eller -47 av munkeordenen cistercienserne, men kirken som senere ble klosterkirke, er trolig eldre. Den eldste kirken var trolig dedikert til St. Edmund og ved etableringen av klosteret ble kirken utvidet mot øst. Klosteret opphørte ved reformasjonen og ble brent

i 1532. Anlegget ble senere benyttet som steinbrudd for utvidelser av Akershus slott fra 1540-årene, og så sent som i 1807-08 ble ruinen brukt til å bygge batterier på øya.

Opprinnelig ble bygningen som huser Klosterkroa oppført som offisersmesse for de tyske okkupasjonsstyrkene på øya. Bygningen er et av de siste bevarte byggene etter tyskernes virksomhet på Hovedøya og i Oslo som helhet.

I tillegg til omfattende arkeologiske utgravninger har det i nyere tid blitt foretatt noen mindre arkeologiske undersøkelser. I 2019 foretok Byantikvaren en arkeologisk overvåking umiddelbart nordøst for Klosterkroa kafe. Det ble avdekket et kulturlag, nedgravinger og en steinfylt renne, 0,3–0,4 m under terreng. Funnene ble gjort i gangveien og utenfor fredningssonen til klosterruinen.

I 2016 overvåket NIKU en ca. 35 m lang grøft rundt Klosterkroa. Grøfta ble mellom 40 og 80 cm dyp, grunnest i sørvest og dypest på nordsiden av huset, ved eksisterende kum. Det ble hovedsakelig observert omrotede masser i form av moderne avfall. På nordsiden av huset ble det observert tre store dyrebein og noen små bruddstein. Laget disse ble funnet i var svært omrotet, og det moderne avfallet gikk til dels helt til bunns i grøfta.

3.1 Problemstillinger

Med utgangspunkt i prioriteringer satt opp i Faglig program for middelalderarkeologi (Johannessen & Eriksson 2015) var aktuelle problemstillinger for tiltaket følgende:

- Kan spor etter den middelalderke kirkegården i form av graver eller kirkegårdsmur påvises?
- Kan det påvises andre typer kulturlag eller strukturer som kan settes i sammenheng med funnene som ble gjort i 2019? Kan eksempelvis eventuelle spor etter flere steinsatte renner si noe om vannhåndtering i klosteranlegget?

4 Metode, gjennomføring og resultater

Den arkeologiske undersøkelsen ble gjennomført som en overvåking av prosjektleder og arkeolog Nora Furan i perioden 31.5. –2.6.2021. Gravemannskapet var fra NCC Norge ledet av anleggsleder Thea Halvorsen. Været var i perioden preget av sol og oppholdsvær, og tidvis høye temperaturer. Tiltaksområdet ble forsøkt målt inn med GPS-CPOS, men grunnet svært mange høye trær som omkranset stedet samt nærhet til bygninger, var det ikke mulig å få tilfredsstillende resultater. Grøfta ble derfor i stedet kartfestet manuelt med tommestokk og målebånd, og er derfor omtrentlig.

Arbeidet startet kort tid etter at arkeolog ankom Hovedøya og startet inntil kafebygningen, rett inntil trappa. Det ble tidlig klart at det ville bli krevende å grave dypt og samtidig holde akseptable graveskråninger på grunn av flere kummer, trapp og en betongkonstruksjon inntil bygget. Da dybden etter hvert ble stor, ble det satt opp en enkel stag i påvente av mer omfattende sikring for selve arbeidet nede i grøfta. Grøfteprofilene ble hele tiden vurdert som stabile og sikre, noe som delvis skyldtes at det hadde vært langvarig tørt vær uten regn i forkant.

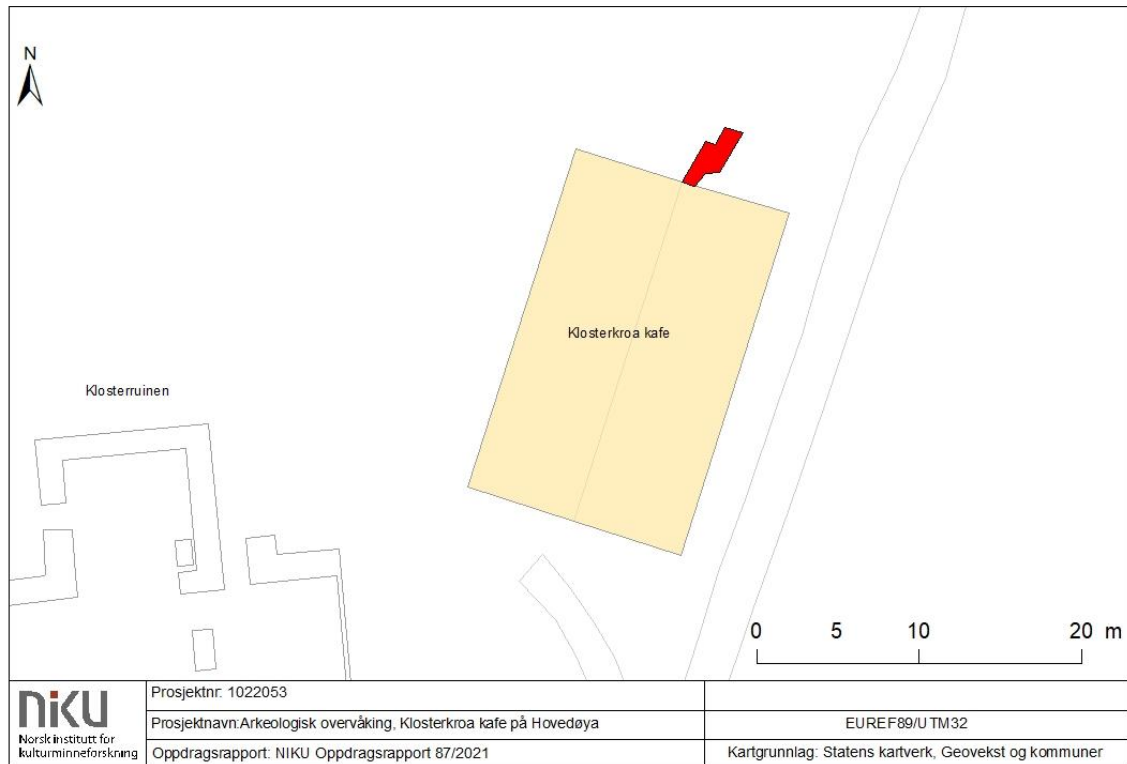
Det ble gravd en god stund før traseen for avløp ble funnet ca. 1,80 m under terreng. Det ble kun observert omrotede eller påførte masser fra moderne tid (grus og singel), men fra 1,55 m under terreng ble det påtruffet enkelte løse menneskebein. Disse lå i omrotede masser i form av relativt kompakt silt og leire med en del røde teglsteinsfragmenter. Massene lå rett over traseen for avløp, og er trolig omrotet kirkegårdsjord blandet med tilførte masser fra nyere tid. Det ble også funnet enkelte nagler, trolig kistenagler ut fra form og størrelse, samt biter av morkent treverk som ut fra form og kontekst tolkes som mulige rester av kister. Rørene ble gravd fram på ca. 2 m dybde. I området for avløpsrøret ble det også observert en del store natursteiner (20–30 cm diameter).

Figur 2: Detalj av profilvegg med beinfragment fra menneske. Sett mot nordvest. Foto-nr: Cf53943_NIKU_0004.JPG

Figur 3: Oversikt over graving av grøft inntil Klosterkroa. Sett mot sør. Foto-nr: Cf53943_NIKU_0007.JPG

Figur 3: Kart over grøfta markert i rødt. Kartfestingen er omtrentlig.

På ettermiddagen oppstartsdagen ble det uklart for entreprenøren hvordan reparasjonen av avløpsrøret skulle gjøres, og dermed hvorvidt man trengte å grave ytterligere rundt og under det avdekkede røret. Det ble derfor noe venting for arkeolog, og mot slutten av dagen ble det avtalt at undertegnede ville bli ringt opp dagen etter hvis det ble behov for å grave mer. Det ble antatt at det ikke ble behov for dette, og da arkeolog hadde undersøkt området for det eksponerte røret ble kun omrotede eller påfylte masser observert. Følgelig ble det antatt at kapping av røret ikke vil by på konflikt med kulturlag.

Dagen etter ble arkeolog oppringt av gravemannskapet som opplyste om at de ikke trengte grave mer, men at de hadde bestemt seg for å kappe røret. Dette ble imidlertid stoppet da de oppdaget treverk under sanden som røret lå på. Undertegnede fikk også tilsendt bilder på mobiltelefonen, og det ble mistenkt at dette kunne være rester av en *in situ* grav. Alt videre arbeid ble derfor beordret stoppet. Da dette var på slutten av arbeidsdagen, ble det avtalt at arkeolog skulle undersøke strukturen nærmere dagen etter (2. juni). Undertegnede kontaktet også kontorleder Egil Lindhart Bauer og saksbehandler hos Byantikvaren, Silje Hauge, om muligheten for at det var påtruffet en grav.

Figur 4: Planke og mulig stokk under røret. Sett mot vest. Foto-nr: Cf53943_NIKU_0014.JPG

Dagen etter rensset arkeolog fram treverket og området rundt røret, og det viste seg at treverket ikke stammet fra en kiste. Treverket lå i retning nordøst–sørvest, og startet ca. 150 cm fra veggen til kafeen. Om lag 12 cm med jord lå mellom røret og treverket. Naturbakken i form av grå silt og leire ble observert inntil treverket, samt enkelte menneskebein. Det ble da også observert en tverrgående mindre planke i retning nordvest–sørøst som lå oppå det langsgående treverket. Tykkelsen på denne var 5 cm, og bredde 10 cm. Denne planken var tydelig fra moderne tid og lå rett under røret, og derfor trolig lagt ned for å stabilisere dette røret.

Ved nærmere undersøkelse av det langsgående treverket ble det tydelig at treverket ikke var fra en kiste, da treverket fortsatte lenger ned, minst 10 cm. Stokken målte minst 180 cm i lengde, og fortsatte utenfor grøfta mot nordøst. Treverket tolkes som en mulig halvkløyvning/del av en stokk. Fordi treverket fortsatte dypere enn 2 m ble det ikke gravd mer enn dette. Entreprenør hadde dessuten bestemt at røret likevel ikke skulle kappes før uka etter, og derfor ble heller ikke mer av treverket eksponert i plan. På dette tidspunktet var felttimene oppbrukt, og prøvetaking av stokken ville i så fall krevd nytt budsjett og nytt vedtak med økt dybde, og faren for at man da ville støte på *in situ* graver ble ansett som stor av undertegnede. Det er dessverre derfor ukjent hva slags datering stokken har, men ut fra kontekst og nærhet til klosteret er det mulig at stokken kan relateres til klosterets brukstid. Det kan likevel ikke utelukkes at den er fra nyere tid og har en sammenheng med den eldste grøfta for vann/avløp, selv om det lå jordmasser mellom rør og stokk. Besøkende med tilknytning til øya som kom innom gravearbeidet kunne fortelle at det nettopp har vært en rekke reparasjoner og gravearbeider på stedet. Det ble også fortalt om funn av et komplett skjelett som ble gravd opp på 1950–60-tallet og siden gjenbegravd samme sted. Det er ikke kjent på hvilken dybde beinene ble gjengravid (om dette var i bunnen av grøfta eller lenger opp). Omrotede bein observert i nåværende grøft kan godt være fra denne graven.

Ved endt graving var grøfta 80–160 cm bred, 180–200 cm dyp og 400 cm lang.

Figur 5: Nagle ex situ, muligens fra kiste. Foto-nr: Cf53943_NIKU_0005.JPG

5 Konklusjon

I forbindelse med reparasjon av avløpsrør ved Klosterkroa på Hovedøya i Oslo kommune, ble det foretatt en arkeologisk overvåking av arbeidene. Det ble gravd en 4 m lang grøft ut fra huset ned til en dybde av inntil 2 m. Massene i grøfta var tydelig omrota og bestod av silt og sand med rester av rød teglstein, noen nagler og trebiter. Det ble også observert en del fragmenter av menneskebein. I bunnen av grøfta ble det avdekket en del av en trestokk og en planke under et eksisterende rør. Det kan ikke sies sikkert hva slags funksjon stokken har hatt. Den kan være fra klosterets tid, men det er også en mulighet for at denne har en kobling til grøftearbeid i moderne tid. Planken er trolig fra nyere tid.

En av problemstillingene stilt i forkant av undersøkelsen var hvorvidt det kunne finnes spor etter den middelalderke kirkegården i form av graver innenfor grøfta, og om dette eventuelt kunne brukes til å gi ytterligere informasjon om utstrekning og plassering av kirkegården. Ingen *in situ* graver ble avdekket, men det ble påtruffet en rekke omrota menneskebein som indikerer at kirkegården kan ha strukket seg helt til området for undersøkelsen. Kirkegårdsmasser inneholdende løsebein kan imidlertid også ha blitt redeponert i forbindelse med tidligere gravearbeider på stedet, ikke minst ved oppføringen av Klosterkroa, slik at menneskebeina alene ikke kan definere kirkegårdens nøyaktige avgrensning. Beinfragmentene kan også ha blitt redeponert en rekke ganger ved senere tids gravearbeider. Funn av mulige kistenagler og det som trolig er trebiter fra kister bekrefter også tilstedeværelsen av graver, og at flere nettopp ble begravd i kiste, noe som ikke har vært vanlig praksis for de aller fleste i middelalderen. På kirkegården til Nikolaikirken har f.eks. ikke kister vært vanlig. Ved Nonneseter kloster i Oslo har man derimot gravlagt den døde i kiste.

6 Litteratur

Johannessen, L. & Eriksson, J.-E. G., 2015. Faglig program for middelalderarkeologi. Byer, sakrale steder, befestninger og borger. Riksantikvaren.

7 Fotoliste

Filnavn	Opptaksdato	Motiv	Sett mot	Fotograf
Cf53943_NIKU_0001.JPG	31.05.2021	Oversikt før oppstart	SØ	NFF

Cf53943_NIKU_0002.JPG	31.05.2021	Arbeidsbilde	SØ	NFF
Cf53943_NIKU_0003.JPG	31.05.2021	Profil med beinfragment mot trappa	NV	NFF
Cf53943_NIKU_0004.JPG	31.05.2021	Profil med beinfragment mot trappa	NV	NFF
Cf53943_NIKU_0005.JPG	31.05.2021	Nagle ex situ		NFF
Cf53943_NIKU_0006.JPG	31.05.2021	Oversikt grøft	V	NFF
Cf53943_NIKU_0007.JPG	31.05.2021	Oversikt grøft	S	NFF
Cf53943_NIKU_0008.JPG	31.05.2021	Oversikt grøft	S	NFF
Cf53943_NIKU_0009.JPG	31.05.2021	Oversikt grøft	V	NFF
Cf53943_NIKU_0010.JPG	01.06.2021	Detalj treverk under rør	V	NFF
Cf53943_NIKU_0011.JPG	01.06.2021	Detalj treverk under rør	V	NFF
Cf53943_NIKU_0012.JPG	01.06.2021	Detalj treverk under rør	V	NFF
Cf53943_NIKU_0013.JPG	01.06.2021	Detalj treverk under rør	V	NFF
Cf53943_NIKU_0014.JPG	01.06.2021	Detalj treverk under rør	V	NFF
Cf53943_NIKU_0015.JPG	01.06.2021	Detalj treverk under rør	V	NFF
Cf53943_NIKU_0016.JPG	01.06.2021	Detalj treverk under rør	S	NFF
Cf53943_NIKU_0017.JPG	01.06.2021	Ferdig gravd grøft	V	NFF

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Oppdragsrapport 87/2021

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736
Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112
Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 1b
7013 TRONDHEIM
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens
gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00